

پیشینه علوم اجتماعی در جهان اسلام (۳ از ۳)

همه فضیای **قرن سوم** هجری که **قرن ترجمه** نامیده شده و **قرن چهارم** که **قرن تحقیق** خوانده شده طرفداران **دانش یونانی** بودند.

اهمیت امروزی ابوریحان در به کارگیری **روش انتقادی** در کنار روش تجربی، در بررسی‌های مذهبی، تاریخی و جغرافیایی است.

روشی که او هزار سال پیش در بررسی‌های علمی خود در پیش گرفته بود، امروزه در تحقیقات **مردم‌شناسی** و **جامعه‌شناسی** متداول شده است. وی هنگامی که مذاهب هند را تشریح می‌کند، از **موضع** یک **راوی** منتقد سخن می‌گوید و تلاش می‌کند علت عقیده مردم به یک باور، رسم، **سنت** و ... را تبیین کند. **ابوریحان بیرونی** در نقل روایات، **محتاط** بود و هر قولی را قبول و نقل نمی‌کرد. **گاهی** در یک موضوع تاریخی اقوال مختلفی را نقل می‌کرد و در نهایت با بیان دلیل، **معتبرترین** قول را برمی‌گزید؛ یعنی در پژوهش علمی، به اعتبار منابع اهمیت می‌داد. پژوهش او درباره مردم هند جز با **همنشینی** و مشاهده همدلانه اعمال و رفتار **هندی‌ها**، ممکن نمی‌شد.

عقل معانی مختلف و کاربردهای متفاوتی دارد و برای هر کدام از این معانی و کاربردها، اصطلاحات ویژه‌ای وجود دارد. گاهی **عقل** را در یک **معنای عام** به کار می‌برند که هرگونه **تلاش ذهنی** و **فکری** را شامل می‌شود که هم **عالمان** در **دانش علمی** از آن استفاده می‌کنند و هم **عموم مردم** در **دانش عمومی** از آن بهره می‌برند. در این معنا می‌توان از انواع **عقل** سخن گفت از جمله موارد زیر:

عقل ابزاری (تجربی): دانشمندان برای کسب دانش درباره پدیده‌های طبیعی و مادی (محسوس) از این **عقل** استفاده می‌کنند و همواره به **آزمون‌های حسی** و روش‌های تجربی پایبندند. اصل **انقباض و انبساط فلزات** در علوم طبیعی و عوامل **مهاجرت در جمعیت‌شناسی** و... به کمک این **عقل** درک می‌شوند. جامعه‌شناسی **تبیینی** از عقل ابزاری برای **پیش‌بینی و کنترل** پدیده‌های اجتماعی استفاده می‌کند.

عقل تفسیری: برای **فهم و تفسیر** پدیده‌های معنادار مانند کنش انسان‌ها، گفتار و متن به کار می‌رود. برای مثال **معنای برخاستن یک فرد** در جمع با کمک این عقل فهمیده می‌شود. جامعه‌شناسی تفسیری برای **فهم** دیگران و ارتباط با آنان یا **معنابخشی و انسجام بخشی** به زندگی اجتماعی از این **عقل** مدد می‌گیرد.

عقل انتقادی: عقلی است که برای **ارزیابی و داوری** درباره مناسبات و ارتباطات انسانی به کار می‌رود؛ مثلاً وضعیت ارزش‌های **عدالت و آزادی** را در روابط انسانی ارزیابی می‌کنند. جامعه‌شناسی **تفسیری** به توصیف ارزش‌ها و **هنجارهای** اجتماعی بسنده می‌کند ولی جامعه‌شناسی **انتقادی** از عقل **ابزاری** و عقل **تفسیری** عبور می‌کند و به دنبال عقلانیت دیگری می‌گردد که ظرفیت و توان **داوری** ارزشی و **انتقادی** داشته باشد و این ظرفیت و **توان** را در عقل **انتقادی** جست‌وجو می‌کند.



مدرسه مجازی اینو